

Príprava na maturitu z OBN a NAS – filozofia

Charakteristika základných filozofických pojmov

(Pojmy, ktoré sú v nasledujúcom texte len vymenované, ale nie sú charakterizované, by ste mali vedieť vysvetliť a používať – boli (alebo budú) vysvetlené na vyučovacích hodinách filozofie.)

- filozofia

- mýtus

- mytológia

- **logos** – pôvodne znamená – slovo - , neskôr nadobúda význam – reč, ktorá nás pouča, čo je skrytá podstata vecí. U Herakleita z Efezu je to – svetový rozum, ktorý preniká všetkým; skrytá podstata sveta; zákon sveta; to, čo svetu dáva poriadok a rád.

Termín prešiel do učení niektorých ranokresťanských mysliteľov, ako – Logos = Syn Boží = Slovo Božie.

- arché

- **ontológia** – (z gréckeho to on – bytie) – náuka o bytí, súcne. **Súcno je všetko to, čo je.** Súcnom je napr. nejaký predmet – kniha, auto, strom, ale napr. aj dobrá či zlá nálada; súcnom je aj možnosť, že sa budem zajtra smiať; moja spomienka či slovo ktoré používam atď. **Pojem bytie je abstrakcia od pojmu súcno** tak ako je napr. výška abstrakcia od vysokej veže, či červen od červeného jablka a pod.

- gnozeológia

- etika

- estetika

- axiológia

- filozofická antropológia

- **idealizmus** – názor, ktorý hovorí o prvotnosti myšlienky, idey, ducha, či boha (čiže niečoho nemateriálneho) a o druhotnosti hmoty (matérie).

Napr. Platón – idey sú prvotné, skutočné, pravdivé, sú to vzory pre predmety zmyslami vnímateľného sveta, ktoré sú len tieňmi, odrazmi ideí. V náboženstve – boh ako tvorivý duch vytvára materiálny svet.

- **matéria (hmota)** – všeobecne – to, čo tvorí základ zmyslami vnímateľného, látkového a telesného sveta našej skúsenosti.

- **materializmus** – hovorí o prvotnosti hmoty a druhotnosti idey, myšlienky, ducha.

Napr. dialektický materializmus (Marxov) tvrdí, že duchovný svet človeka je len produkt vysokoorganizovanej hmoty nášho mozgu.

- **agnosticizmus** – učenie o nepoznateľnosti sveta (pravého bytia, skutočnosti), alebo božstva (skrytý Boh).

Tiež učenie, že pravda je nepoznateľná.

(Za agnostikov sa považujú, napr. sofistí, skeptici, Hume, Kant.)

- **solipsizmus** – názor, ktorý uznáva iba existenciu môjho „ja“. Len odo mňa závisí, či uznám existenciu „vonkajšieho“ sveta, alebo nie. Existencia vonkajšieho sveta je neistá.

(napr. u Berkeleyho – ak hovoríme o veciach, máme na mysli vždy len obsahy nášho vedomia – idey, ktoré ho tvoria. Nemá teda zmysel hovoriť o niečom mimo nášho vedomia).

- **monizmus** (vedieť aj príklady filozofov)

- **dualizmus** (vedieť aj príklady filozofov)

- **pluralizmus** (vedieť aj príklady filozofov)

- **absolútne** – nepodmienené, neobmedzené, bez vzťahu k inému. Je to niečo také, čo nesmie podliehať času, teda čo nevzniklo a teda aj nezanikne – je večné. Nijakú jednotlivú vec si teda nemôžeme predstaviť ako absolútnu.

(napr. Parmenides nazval bytie absolútnom; Aristoteles považoval za absolútno prvého (nehybného) hýbateľa, na ktorého sa nevzťahuje čas a pominuteľnosť; kresťanstvo považuje Boha, ktorý je večný, za absolútno; u Spinozu je absolútnom substancia).

- **monoteizmus** (príklady)

- **polyteizmus** (príklady)

- **panteizmus** (príklady)

- **teizmus** – presvedčenie, že Boh, ktorý je tvorcom sveta, do stvoreného sveta aj zasahuje (napr. robí zázraky). Je to klasický náboženský pohľad. (vedieť aj príklady filozofov)

- **deizmus** – názor, že Boh je tvorcom sveta, dal mu zákony, ale viac doňho už nezasahuje (zázraky sa nedejú). Svet sa teda riadi len zákonmi, ktoré mu Boh dal.

Boh je tiež garant morálky a zaručuje, že dobro bude raz odmenené a zlo potrestané.

(deizmus sa rozšíril u klasických novovekých filozofov (najmä osvietenci) – vedieť uviesť aj príklady filozofov)

- **ateizmus** – názor, ktorý popiera existenciu Boha (alebo viacerých bohov).

Príklady filozofov - (pochybnosti o Bohu (či bohoch) mali už napr. predsokratíci, Demokritos, Epikuros; v 19.st. filozoficky zdôvodňuje ateizmus Feuerbach – nemecký filozof, Nietzsche zase hlása smrť Boha, medzi ateistov patrí aj Marx a.i.)

- **atomizmus**

- **epikureizmus**

- **stoicizmus**

- **humanizmus**

- **renesancia**

- **empirizmus**

- **racionalizmus**

- **realizmus** – od pojmu realita – v dejinách myslenia sa stretávame s rozličnými odpoveďami na otázku - čo môžeme považovať za reálne.

V 19. a 20. st., tiež v súčasnosti sa presadil a je populárnym názor, že skutočné, reálne je to, čo je založené na skúsenosti (ktorá vychádza predovšetkým zo zmyslového vnímania).

Z tohto pohľadu je – realizmus – hľadanie zhody medzi poznávajúcim subjektom a objektívnou (vonkajšou) skutočnosťou.

(V stredoveku termín – realizmus – označoval názor na riešenie problému univerzálií (všeobecných pojmov). Tento názor tvrdil, že všeobecné pojmy – napr. pojem človek – sú prvotnejšie, predchádzajú existenciu konkrétnych vecí. (Sú reálnejšie než konkrétne veci).

Boh je tu chápaný ako všeobecno ako také, a preto je najvyššou realitou. Tento názor vychádzal z Platónskej koncepcie – najvyššia realita je svet ideí a svet vecí (javov) je len jej odraz).

- **teológia**

- **filozofická teológia**

- **pozitivismus**

- **marxizmus**

- **voluntarizmus**

- **fenomenológia**

- **existencializmus**

- **analytická filozofia**

- **pragmatizmus**

- **novotomizmus**

- **Encyklopédia – Racionálny slovník vied, umení a remesiel**

- **indukcia**

- **dedukcia**

- **kategorický imperatív**

- **látka** – u Aristotela - je podkladom tvarov vznikajúcich a zanikajúcich v zmyslovom svete. Látka prijíma tvar a vždy už nejaký tvar má. Čistá látka je abstraktným pojmom (neexistuje).

- **forma – tvar** - u Aristotela – je princípom jednoty a určitosti v prírode, vlastným predmetom poznania. Veci poznávame skrze ich tvar, ten zabezpečuje poznateľnosť vecí. V každej veci je látka a forma (určuje tvar veci) zjednotená. Z nijakej veci nemožno „stiahnuť“ formu tak, že by ostala iba bezforemná látka. Príklad – v kovovej guli nadobudol kov formu gule.

Podľa neho existuje iba jeden jediný formujúci princíp, ktorý nie je spojený so žiadnou látkou a to je Prvý hýbateľ – aristotelovský Boh.

- **možnosť** – u Aristotela – je možnosťou látka (napr. je tu možnosť, že určitá látka nadobudne tvar gule – musí však na ňu pôsobiť forma).

- **skutočnosť** – u Aristotela – je skutočnosťou forma, je realizáciou podstaty veci. Aj keď sú forma a látka v každej veci neoddeliteľne spojené, formu Aristoteles ako princíp nadraduje nad látku.

Vznikanie určitej veci vysvetľoval vzájomným pôsobením látky a formy (tvaru).

(Látka kladie odpor.)

- **pohyb** – sa Aristotelovi javí ako uskutočňovanie súcna v možnosti. Zo všetkých druhov pohybu ho najviac zaujímal ten, v ktorom zo zárodku či semena vzniká rastlina či živočích. Tu sa prejavuje jeho prírodovedná orientácia. (napr. zo zárodku človeka môže vzniknúť dospelý človek) – uskutočňovanie možnosti.

- **prvý hýbateľ** – je prvou príčinou pohybu, počiatkom všetkého pohybu. Sám je však nehybný, večný.

Vďaka nemu sa možnosť v procese vznikania stane skutočnosťou. (nejaká vec proste môže vzniknúť)

- **podstata** – to, čo sa na súcne nemení a zostáva počas celej jeho existencie bez zmien. Podstata je prvá kategória (kategórie sú najvyššie rody, najvšeobecnejšie pojmy). Je podkladom (podmetom) všetkých určení (vlastností) súcna. Prvá podstata je „toto tu“, individuum, jednotlivina.

- **jav** – vo filozofickej tradícii sa jav dáva do protikladu s podstatou. To, ako sa nám niečo javí, je jedna vec; čo je však vo svojej podstate, je iná vec.

Nášmu povrchnému pohľadu je vždy prístupný iba jav. Aby sme dospeli k podstate, musíme odhaliť (pomocou pojmov), čo nie je názorne prístupné.

- **hmota** – pozri pojem matéria

- **subjekt** – chápe sa v protiklade k **objektu**. Subjekt = individuum, „Ja“.

- **objekt** – pozri pojem subjekt. Je to niečo, čo vystupuje oproti subjektu ako „vonkajšie“ – predmety sveta. (problematika subjektu a objektu sa rieši najmä v klasickej novovekej filozofii – empirizmus, racionalizmus, nemecký klasický idealizmus).

- **idea** – ideál, želanie, projekt. Dáva sa do protikladu k realite konkrétnych vecí.

Pojem – idea - sa chápe v dejinách myslenia rôzne. Napr. Platón – idey – sú vzory, predobrazy samotných vecí. Nemôžeme sa s nimi stretnúť v zmyslovej skutočnosti.

Descartes – idey – sú všetko, čo je v našom duchu, v našom vedomí.

Augustinus – idey - nadčasové a nadindividuálne pravdy existujúce v našom vedomí, vnútri (napr. zákony logiky, matematiky) pochádzajú od Boha.

Kant – idey – sú pojmy existujúce iba v našom rozume (pojmy ako Boh, duša, svet).

- **cnosť** – schopnosť, zdatnosť. Aristoteles tvrdí, že cieľavedomé konanie dobrých skutkov si vyžaduje rozvíjanie schopností, ktoré nazývame cnosťami. Cnosť je schopnosť rozoznať, čo je dobré, a podľa toho aj riadiť svoje rozhodnutia. Nachádza sa vždy medzi dvoma krajnosťami (napr. lakomstvo – štedrosť – márnosť).

- **dobro** – tento pojem kladú filozofi do blízkosti dokonalosti. Tiež do blízkosti pojmov – jednota, pravda, bytie.

Protiklad je zlo. Dobro je teda orientačný pojem v oblasti ľudského konania, je princípom etiky.

- **pravda** – v tradičnej filozofii sa definuje ako – zhoda vecí s rozumom, ktorý ich poznáva.

Modernejšie chápanie pojmu – pravda – poukazuje na pravdivosť výpovede v súde (logika). Výrok je pravdivý a možno ho použiť len vtedy, ak je niečo naozaj také, ako sa tvrdí. (Napr. len za podmienky, že sneh je biely, je pravdivý výrok „Sneh je biely“). (Už Aristoteles hovorí o pravde, ako o zhode súdu so skutočnosťou)

